

Sayı 5
Nüsha 8
Nisan 2004

TARIMSAL EKONOMİ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

T.E.A.E. - BAKIŞ

ISSN 1303-8346

4 ayda bir yayınlanır.

TÜRKİYE'DE ZEYTİN-MADEN İLİŞKİLERİ

Dr. Renan TUNALIOĞLU, TEAE

1.Giriş

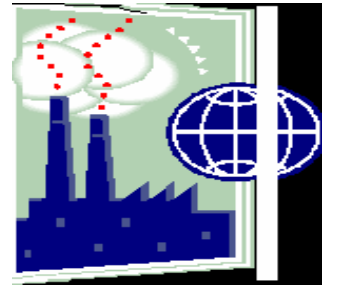

Zeytincilik dünyada 35 ülkede 10 milyon hektar alanda, %98'i Akdeniz ülkelerinde olmak üzere yaklaşık 900 milyon ağaç varlığı ile önemli bir üretim koludur. Türkiye'de ise zeytin, işlenen tarım alanlarının %4,2'sine, meyve ve uzun ömürlü bitkilerin yetiştirildiği alanın %37'sine sahiptir(1) Önemli tarım bitkileri içerisinde yer alan zeytin,

diğer meyve türlerine göre bazı farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar, zeytinin kültür zenginliğine, sınırlı coğrafyada yetiştirilmesine ve belki de biyolojik ve fizyolojik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Zeytin, **uzun ömürlü** (ekonomik anlamda olmasa da bugün dünyada ve Türkiye'de 500-1000 yıllık zeytin ağaçları vardır) **herdemyeşil**, alınan kültürel önlemlere göre değişmekle birlikte **bir yıl az, bir yıl çok ürün veren**, genellikle deniz seviyesinden 600-1200 m yüksekliğe kadar yetiştirme imkanı bulabilen ve **genellikle Akdeniz kıyı şeridinde ekonomik olarak yetiştirilebilen** bir bitkidir (2).

Araştırma bulguları; zeytin ağacının anavatanının Anadolu olduğu buradan Akdeniz, Kıbrıs üzerinden Güney Avrupa ve Kuzey Afrika'ya yayıldığını göstermektedir. Zeytin kendine has özellikleri olan bir bitkidir, çünkü doğasından gelen özellikleri nedeniyle doğrudan tüketilememektedir. Zeytin ancak sofralık ve yağa işlenerek gıda sanayine, hatta pirina vb. yan ürünleri ile de diğer sanayi dallarına hammadde kaynağı oluşturarak **tarım ekonomisine katma değer kazandırmaktadır**. Türkiye dünya zeytinyağı üretiminde beşinci sofralık zeytin üretiminde ikinci, siyah sofralık zeytin üretiminde ise birinci sırada yer alarak; **dünya üretiminde söz sahibi bir ülkedir**. Türkiye bugünkü ağaç varlığı ve dane üretimi ile İspanya İtalya ve Yunanistan'dan sonra dünyanın dördüncü büyük zeytin üreticisi ülkesi olmasına rağmen mevcut potansiyelini yeterince değerlendirememenin sıkıntısını yaşamaktadır.

Diğer yandan madencilik, ulusların refah seviyesinde büyük ölçüde etkili olan bir yeraltı servetidir. Her ülkede farklı sanayi dalları ile bütünleşen önemli bir sektör konumunda olan madencilik, kuşkusuz ülkemiz ekonomisi içinde aynı beklentilere sahiptir. Fakat önemli bir sorun vardır ki; o da yeraltı ile uğraş içerisinde olan madencilik sektörünün yer üstünde faaliyet gösteren bazı sektörlerle aynı faaliyet alanını paylaşmaktan dolayı olumsuz bir iletişim içerisinde olmasıdır.

Dolayısı ile detaylı bir araştırma yapılmadan çıkarılan kanun, yönetmelik ve tebliğler sadece madencilik sektörünü değil, faaliyet alanı aynı olan diğer sektörleri olumsuz etkilemektedir (3). Bu kanunlardan bazıları; bitkisel faaliyetleri doğrudan ilgilendiren 6831 sayılı Orman Kanunu, 4342 sayılı Mera Kanunu, 3573 sayılı Zeytinciliğin Islahı ve Yabancılarının Aşılattırılması Hakkında Kanun ile 4086 sayılı Zeytinciliğin Islahı ve Yabancılarının Aşılattırılması Hakkında Kanunun Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi ve Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kanunları'dır. İşte bu kanunlarla Zeytin-Maden İlişkileri ve daha doğrusu sorunları Türkiye gündemine taşınmaktadır.

2. Zeytin-Maden ilişkileri

Yasal Boyut: Günümüzde madencilik mevzuatı açısından, madenciliğin önündeki engellemelerin çoğunun 3213 sayılı Maden Kanunu ve bu kanunun uygulanmasına dair yönetmelik dışındaki düzenlemelerden kaynaklandığı belirtilmektedir (3). Bu düşünce ile, 57. hükümet döneminde TBMM'ne sunulan "Maden Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Tasarısı" yeni hükümet tarafından tekrar 2003 yılında TBMM'nin gündemine taşınmıştır.

İşte bu yasa taslağının tekrar görüşülmesi ile birlikte zeytin-maden ilişkilerinde de sıkıntılı bir döneme başlanılmıştır. Zeytin- maden ilişkilerinin yasal boyutunu ilgilendiren en önemli kanun 4086 sayılı kanundur. Bu kanun 26.01.1939 tarihli 3573 sayılı kanunun bazı maddelerini değiştiren, bazı hükümlerini yürürlükten kaldıran ve bazı ek maddeler öngören 08.03.1995 tarihli bir kanundur. Kanunun zeytincilik ve madencilik sektörünü ilgilendiren 20. maddesinin birinci fıkrasında, "**Zeytinlik sahaları içerisinde en az 3 kilometre mesafede zeytinyağı fabrikası hariç zeytinliklerin vegetatif ve generatif gelişmesine mani olacak kimyevi artık bırakan, toz ve duman çıkaran tesis yapılamaz ve işletilemez. Bu alanda yapılacak zeytinyağı fabrikaları ile küçük ölçekli tarımsal sanayi işletmelerinin yapımı ve işletilmesi Tarım ve Köyişleri Bakanlığının iznine bağlıdır**" denilmektedir. Bu kanunun bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi ve Yürürlükten Kaldırılması Hakkındaki Kanunun 20. maddesinin birinci fıkrasından sonra gelmek üzere daha sonra aşağıdaki fıkralar eklenmiştir. 28.05.2003 tarihinde Sanayi, Ticaret ve Tabii Kaynaklar Komisyonunun kabul ettiği bu yeni Maden Kanunu tasarısı metninin 25. maddesine göre "**Yeraltı servet ve kaynaklarının işletilmesine yönelik faaliyetler bu uygulamadan muaftır. Zeytinlik sahası içinde;taş, kum,çakıl,kireç ocağı faaliyetleri yürütülemez. Bunların dışındaki madencilik faaliyetleri bakanlığın izni ile yapılır. Zeytincilik sahalarda yürütülecek maden üretim faaliyetlerine ilişkin usul ve esaslar Tarım ve Köyişleri Bakanlığının uygun görüşü alınarak, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığınca çıkarılacak yönetmelikle belirlenir. Zeytinlik sahasında yapılacak maden arama faaliyetleri esnasında zeytin ağaçları kesilemez. Ancak bu faaliyetler esnasında ağaç kesiminin zaruri olduğu durumlarda Tarım ve Köyişleri Bakanlığının izni ile ağaç bedeli ödenerek zeytin ağaçları kesilebilir. Zeytinlik sahası içinde madencilik faaliyeti yürüten gerçek ve tüzel kişiler alandan çıkarmış oldukları madenin satış bedelinin binde ikisini zeytinin geliştirilmesi, ıslahı ve teşvikinde kullanılmak üzere, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı bütçesinde açılacak olan Zeytincilik Özel Hesabına aktarılır**"denilmektedir (4). Bu değişikliklerle ruhsata bağlanmış madencilik faaliyeti zeytinciliğe zarar verse dahi yargı kararları ile faaliyetin durdurulmasının önüne geçilmek istenmektedir. TBMM'deki Haziran 2003'deki görüşmelerde kamuoyundan gelen yoğun tepkiler ve komisyondaki tarımcı milletvekillerinin duyarlılığının etkisi ile Plan Bütçe Komisyonunda oluşturulan alt komisyon üyeleri, oy birliği ile zeytinliklerde maden arama ve işletmesine olanak veren tasarısı metnini yapılan görüşmelerden çıkarmış, maden kanun tasarısı görüşmelerini 2003 Ekim ayına ertelemiştir. Fakat daha sonra TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu Alt Komisyonunca tekrar incelenen tasarısı eleştirilen noktalarda kayda değer bir değişiklik yapılmamıştır (5). Taslak metnin son biçimi ile yasalaşması durumunda, ülke topraklarının yalnızca %2.2'sini kaplayan zeytinlik alanları kayıtsız-koşulsuz maden işletmeciliğine açılacaktır.

Ekonomik-Sağlık-Sosyal ve Çevre Boyutu:

Türkiye'de son istatistik verilere göre 99 milyon adet zeytin ağacı vardır ve bu ağaçların %90'ı meyve veren yaşta olup, doğrudan üretimde değerlendirilmektedir (5). Halen Türkiye'de 35 ilde 5 bölgede (Ege, Akdeniz, Marmara kıyı şeridi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesinde) yaklaşık 500 bin aile tarafından zeytin üretimi yapılmaktadır. Zeytincilik küçük aile işletmeleri dahil, zeytinyağı, sofralık zeytin ve pirina işleme sanayi düşünüldüğünde, **üretici birlikleri ve özel sektörde yaklaşık doğrudan veya dolaylı 2,5**

milyondan daha fazla kişiye istihdam sağlamaktadır. Aslında diğer önemli bir konu zeytincilikte var olan istihdamın sadece nicelik bakımından değil, birkaç insan nesline iş alanı sağlaması ve kalıcılığı istihdam oluşturması nedeniyle büyük önem taşımaktadır.

Türkiye’de üretilen zeytinin bir milyon iki yüz bin ton danenin yaklaşık %30’u sofralık olarak değerlendirilmekte, kalan dane ise yağlığa işlenerek ortalama 120-130 bin ton arasında **zeytinyağı** elde edilmektedir. Zeytinyağı, diğer bitkisel yağlardan doğal yöntemlerle doğrudan elde edilen tek yağ olması ve insan sağlığı açısından taşıdığı önemli özellikleri nedeniyle ayrıcalık gösteren bir yağdır. Türkiye’de ortalama 124 bin ton zeytinyağı üretildiği, 48 bin ton ihraç edildiği; 180 bin ton sofralık zeytin üretildiği ve 29 bin ton ihracat miktarı olduğu bilinmektedir. Türkiye bu miktarın daha da artmasını sağlayacak yeterli potansiyel hem iklim hem de toprak koşulları itibari ile mevcut olmasına ve bitkisel yağ açığı 700 bin tona ulaşan ve bu miktarı ithalatla kapatmaya çalışarak milyarlarca dolar döviz harcanmasına--- **Türkiye bugün en fazla döviz petrolden sonra bitkisel yağ ithalatına harcamaktadır**--- rağmen zeytinlik alanlara uygulanacak bu yaptırım gerçekten üzücüdür. Gerçekte ülkemizdeki zeytinlik alanların artırılması ve dolayısı ile ağaç sayısının 300 milyon adete çıkarılması hedeflenmektedir. Böylece **üretilen ve üretilmesi hedeflenen zeytinyağı miktarında önemli artışlar olacaktır**. Sonuçta üretilen zeytinyağı miktarı artacak, **sağlıklı yaşam ideali** doğrultusunda gerek iç pazarda Türk insanı zeytinyağını daha ucuza tüketebilecek, gerekse ihracatın istikrara ulaşılması ile Türkiye dünya zeytinciliğinde olması gereken yerde olacaktır. **“Sıvı Altın” olarak adlandırılan zeytinyağı ve zeytin ağacının kendisi en değerli madendir**. Zeytin ağaçların ilki ve ölümsüzdür. Bizden sonra gelecek nesillere bırakılacak en değerli hazinedir. Zeytinyağının insan sağlığına olan yararları ile günümüzde artık geliştirilmesi gereken koruyucu sağlık hizmetleri kapsamında sağlıklı nesiller ve toplum oluşturulmasına katkıları bilinmektedir. Araştırma sonuçlarına göre uzmanlar zeytinyağını “Atardamarın çöpçüsü”olarak nitelendirmektedirler. **Akdeniz beslenme alışkanlığının** yaygınlaştığı ve bu beslenme tarzının **temel besin kaynağının zeytinyağı** olduğu tüm dünyaca kabul görmüştür. Bu nedenle de bugün zeytinyağı dünyada hiçbir sektörde rastlanılmayan bir büyüme gerçekleştirmiştir. Bu bilinçle Avusturalya, Suriye, Çin gibi ülkelerde devlet zeytin ağacı dikimini özel programlarla desteklemektedir. Zeytincilikte ağaç 5. yılında meyve verebilen, 20-30 yaşında ancak ekonomik ömre ulaşabilen , yeterli ekonomik getiri için en az iki nesil gerektiren çok yıllık bir tarımsal faaliyet dalıdır. Zeytincilikte bugünden yarına alınan kararlar ve yanlış uygulanan politikalar kalıcı ve geriye dönüşü olmayan izlere neden olacaktır. **Elinden toprağı ve atadan kalma zeytinliğı alman üretici şehre göç edecektir**. Nitekim göç-AB’de zeytinyağı üreticisine 1 kg için 1.32 Euro üretim yardımı, 1.66 Euro stok yardımı verilmektedir- 1 kg zeytinyağı için sadece 12 cent destekleme primi olarak dış piyasaya dayanmaya çalışan zeytin üreticisi için kolay bir tercih olacaktır. Diğer yandan zeytinyağı, sofralık zeytin ve pirina işleme tesislerine yapılan, milyarlarca doları bulan tüm yatırımlar boşa gidecek ve bu işletmelerde istihdam edilen on binlerce sürekli ve mevsimlik personel işsiz kalacaktır. Dolayısı ile Türkiye gündeminin en büyük sorunlarından birisi olan GÖÇ bir kez de teşvik edilmiş olacaktır. Diğer yandan zeytinlik alanlarda yapılacak madencilik faaliyetleri daha çok “Altın”işletmeciliğı şeklinde olacaktır. Altın işletmeciliğinin açık işletme şeklinde yapılması sonucunda sadece kesilecek zeytin ağaçları değil, yörede dağınık biçimde yer alan tüm zeytin plantasyonları, diğer kültür bitkileri ve doğal flora da zarar görecektir.

4. Genel Değerlendirme

Zeytincilik, tarım ana başlığı altında değerlendirilen bitkisel bir faaliyet koludur. **Bunun yanı sıra zeytin, önemli ekonomik bir güç, mükemmel bir besin kaynağı, bir kültür ve Akdeniz medeniyetini simgeleyen bir yaşam biçimidir**. Madencilik ise ülke ekonomisi için olmazsa olmaz faaliyet kollarından birisidir. Her iki faaliyet konusu

da kendi içerisinde ülke ekonomisi açısından önem taşımaktadır. **Doğru olanı biri için diğerini feda etmemektir**. Ne yazık ki son günlerde “Yeni Maden Yasası” ile gündeme gelen ve her iki faaliyet alanını da ilgilendiren bir ilişki karmaşası söz konusudur. Faaliyet konuları arasındaki söz

konusu getiri sadece ekonomik olarak algılanmamalıdır. Kaldı ki ekonomik boyutu ile konu ele alındığında ve karşılaştırma yapıldığında; yapılan zeytinyağı üretimi ile hem Türkiye'nin bitkisel yağ ithalatı ile yapacağı gereksiz harcama, hem de ihracat ile edinilecek getiri göz ardı edilmiş olunacaktır.

Konunun insan sağlığını ilgilendiren boyutu ise başlı başına başka bir değerdir. Türkiye her geçen yıl sağlık harcamalarına daha fazla para harcamak durumundadır. 1998 yılı itibari ile kişi başına sağlık harcaması 139 dolardır. Bu harcamaların içerisinde kalp-damar hastalıklarının oranı hayli yüksektir (6). **Dünyanın hiçbir yerinde insan sağlığının parayla ölçülemez bir değeri vardır.** Zeytinyağı gibi insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri araştırmalarla kanıtlanmış, naturel bir yağın üretiminden bilinçli yaptırımlarla vazgeçmek üzüntü verici olacaktır. Bunun yanında zeytin ağacının binlerce yıllık verim ve getirisi hesaplandığında yer altı maden kaynakları getirisinden hiç de eksik olmadığı anlaşılmaktadır. İki sektör ilişkisinde bilinmesi ve unutulmaması gereken, öncelikler ve değerlendirmelerin farklı olması gerektiği yönündedir. Zeytinlik alanlarından madencilğe tahsis edilecek alan; özellikle zeytinin yoğun olarak yetiştirildiği, toprakların henüz kirlenmemiş, ekolojik tarıma uygun, dahası dünyanın en iyi zeytinyağlarının elde edildiği, zeytincilik için gerçekten özel bir ekosistem olarak kabul edilen, dünya insanlık tarihinde önemli bir rolü olan olan "Kaz Dağları=İda" yada başka bir ifade ile "Körfez Bölgesi"nde yer alıyorsa, zeytinin kalıcılığı, kültürü, kutsallığı, insan sağlığı ve çevreye olan yararları açık bir ifade ile göz ardı ediliyor demektir.

Türkiye'de toplam tarım alanları içerisinde oldukça düşük bir alanı kapsayan ve yetiştirilmesi için bu sınırlı alanda ihtiyaç duyan bir bitki kültürünün madencilğe tahsisi demek, bu yetiştiricilik alanından geri dönüşü olmayacak bir biçimde vazgeçilmesi demektir. Kaldı ki; uzmanlar bu tasarının tam anlamı ile madencilğe de çözüm getireceği beklentisinden uzak olduğunu ifade etmektedirler. Tasarı yalnızca ülkenin yer altı kaynaklarının hiçbir kayıt ve kısıtlama olmaksızın yeraltından çıkartılması ve işlenmeden yurtdışına çıkarılmasını sağlayarak başak hiçbir sektöre sağlanmayan imtiyaz ve teşviklerle desteklenmektedir (7). Aslında zeytincilik şansız bir yetiştiricilik dalıdır. Ekonomik ömrünün uzunluğu ve fiziksel olarak yetiştirilme alanlarının kısıtlılığı nedeniyle bir çok sektörle de sorunlar yaşamaktadır. Bu bağlamda zeytinciliğin diğer sektörlerle ekonomik faaliyet alanlarının çakışıyor olması yada aynı alanları paylaşmaktan doğan sorunlu ilişkiler ancak yasalar ile çözümlenmeye çalışılmaktadır. Kuşkusuz en doğrusu sorunların yasalarla çözümlüdür.

Fakat yasaların çözüm olabilmesi için, tarafları en az mağdur edecek kararlar çerçevesinde düzenlenmesi gerekmektedir. Ülke ekonomisi için önemli iki faaliyet alanını yakından ilgilendirmesi nedeni ile alınan yasal kararların geleceğe yönelik beklentileri olumsuz etkilememesi gerekmektedir.

Toprak geçmişte olduğu gibi gelecekte de kutsal olmayı hep sürdürecektir. Çünkü doğada yaşayan tüm varlıklar ve insan toprak ana sayesinde vardır, hele de üzerinde kutsal zeytin ağaçları varsa.

Bir ülkenin kalkınması için tarım ve sanayi sektörünü her ne kadar birbirinden ayırmak mümkün değilse de unutulmaması gereken şudur ki; eğer bu birliktelik yüksek karlılığı temel amaç ediniyor, insan sağlığı, insan işgücü- doğa ve çevre faktörlerine zarar veren politikalara dayandırılmaya çalışılıyorsa belki kısa vadede değil ama uzun vadede kaybetmeye mahkumdur.

KAYNAKLAR

1. **Tunalıoğlu;R. (1995)** "Önemli Zeytin Üreticisi Ülkelerin Zeytinciliği İle Türkiye Zeytinciliğinin Bazı Yönlerden Karşılaştırılması" Basılmış Doktora Tezi.EİB:Yayın:1.İzmir
  2. **Tunalıoğlu;R. (1991)** "Türkiye'de Zeytin-Orman İlişkilerinin Çeşitli Açılardan İncelenmesi" TKB.ZAE.Yayın No:55.İzmir
  3. **DPT (2000)** "Madencilik" Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı -Ankara
  4. **DİE (2002)** "Türkiye İstatistik Yıllığı". Ankara
  5. **www. cevre.com/izmirbarosu.org.tr** "Maden Yasa Değişikliği Yasa Tasarısı Gündemden Çıkarılmalıdır"(02.12.2003)
  6. **www.google.com.search/sağlık harcamaları**
  7. **www.imo.org.tr/yasa/3213** madenk_deg.asp.(10.07.2003)TMMOB
- Özel Görüşmeler: Dr. Mustafa TAN, Mehmet Arif ENGİN, Murat NARİN

**TARIMSAL EKONOMİ
ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ**
PK.34 06100 Bakanlıklar/Ankara
Tel:0.312.418 59 65
Faks:0.312.418 60 24
Web: <http://www.aeri.org.tr>
e-mail: aeri@aeri.org.tr